

PULAAREEJE

**Gaynaako paabi
anndi layooru.**

Les proverbes on langue peuhl

2004, Bamako. Mali

2014, Kayes, Mali

1. Demngal e ñiiye koddi, kono ina kaɓa sahaa e sahaa fof.
2. Demngal ina waawi leɓtude joom mum.
3. Demngal, so ñallinaani wallinaani, maa haal ko ina wi'ee “ittu!” (Walla: Demngal, so ñallinaani wallinaani, maa haal ko ina yoola joomum.)
4. Do jaambaraagal nawi mbaroodi fof, maa yidde ñaamde naw toon fowru.
5. Do mbaroodi naatata doo yalta so yidii doon ne hebataa.
6. Doo mbalndi baaba am wonnoo, addantaa neddo jullude.
7. Be mbii jungo wooto fobɓataa.

8. Bittee biree ko mbeewa, so nagge
saliima bireede waaldat e kosam
mum.
9. Buri e burani-mi wonaa gootum.
10. Buri luubde e aduna ko neddo
kutaado.
11. Buri muñde e aduna ko leydi.
12. Abbere heñiinde ko wakkere
laatotoo.
13. Aduna bonaani booy.
14. Aduna wonaa kaset kono ko ari e
mum fof anndete.
15. Alaa baawdo darodaade e duɓɓi.
16. Alaa mo waawi ɲaɓodaade e
wowru.

17. Alaa mo waawi heɓtinde daadi ndunngu.
18. Alla anndi ko mbaɗ-mi oo Pullo, kono ko mbaɗ-mi gurel Fulɓe fof, ko e maa woni.
19. Alla ina hutii jeccitagol gumɗo.
20. Alla wondaaka muynam ɓoti.
21. Barke nanndii e baamun.
22. Batula ɓuri Joomi mum bonde.
(Walla : Laamɗo bonataa ko batulo mum bonata.)
23. Bawɗi so pi'ii, pi'tii, ko ko ɗi pi'noo tan ɗi pi'ata.
24. Bula jamma, bula ñalawma, wadde baka ɓuri fooftinde.

25. Capaato majjiranooma ngelooba,
hippiti yulnde.
26. Cellal woni afo ngalu.
27. Dañde ko sikkaano, buri daminaade
ko dañataa.
28. Debbo so foobniima esum fiyii e
leydi, yaaɓanii nder suudu mum,
woto naamno ko o yahanta. O woni
ko e yaltinde kaake makko.
29. Desndal yonii e hey'ataa, kono accu
mi yaltina kaake am naatnaa kaake
maa.
30. Dey'yu haa yumma maa ara yoo taw
ko o y'oogoydo.

31. Doodi (kuudi) keccel accetee ko e
jungo besdo. (Walla : Accu kuudi e
junngo besdo huwandi huwanee ndi.)
32. Doole ngañaaka ndonka.
33. Du'aawu ko barke.
34. Faabru wi'i ko ndiyam, kono wonaa
pasdam.
35. Gawri e ñebbe puddi.
36. Gaynaako paabi anndi layooru.
37. Gorko baroowo worbe ko rewbe
mbarata dum
38. Guppoowo aandiino e hoore mum,
tuuti e juude mum.
39. Haɓ e gooto, Alla wallu maa.

40. Hade maa rokkude neddo liingu
ñande fof, ekkitin dum awde.
41. Hakkillaaji so njeeyaama, lammbat.
42. Hakkille soomdaama e lonngere.
43. Hol do rewata haa buutdi buuta e
hoore laamdo, tuppee e hoore
miskiino?
44. Hooleede buri horsineede.
45. Hoore buutude, buri mooynde.
46. Hul ko ese resi, booydaa e gennde.
47. Jaabiido gumdo holli dum ko
laawol.
48. Jaambaraagal ñemtinaangal ko hello
e hakkille ittata dum.

49. Jahdo janayse, so hunuko mum
fusaama toon, o haadaani e yo Alla
yurmo maaydo oo, yaafoo dum.
50. Jahoowo heewaani faaydeede e
garoowo.
51. Jam e boobo ko woyrude “Daa!
Daa!”
52. Jamma ko gorko mawdo.
53. Jawel gootel senlataa.
54. Jeyi gacce ko tawaado e wiidnde.
55. Jombaajo ndaaraaka, ndaari.
56. Kala biddo caliido ko yumma mum
haali, maa nan ko pobbi ladde
kaalata.

57. Keccel laaba juude, ko e mawbe ñaamdata.
58. Ko daatde tati cellinta cehilaagal: newre (ndokkondira), demngal (njeewtida), teppere (njahondira).
59. Ko bawli e kosam fof, jeyaaka heen.
60. Ko enndetee e lacciri kaangaandi koo, enndetaake e laalo meho.
61. Ko feere fenndi fedannde, kono biradam haadaani.
62. Ko garanke sifotoo koo, nayi, beyi wonaa ganndal yidi ko dañde nguru datira talki mum. (Walla : Ko sakke si fotee e nayi walla beyi koo wonaa ganndal yidi ko dañde nguru.)

63. Ko gido maa tan wasiytoma.
64. Ko haadi warataa.
65. Ko haalettee e konu koo, so goonga
yoo boofu rutto.
66. Ko haalettee laawol maayo koo
yottintaake joom loode.
67. Ko joom boru loppata boru mum
kala ko saami hokka.
68. Ko nafata mbaroodi koo nafataa
fowru.
69. Ko neddo huli reedu koo fof, maa
dote mum keedtu caggal.
70. Ko puuydo judata wiro. (Walla : Mo
anndaa goro judat.)
71. Ko sad maa fof, hollu Alla.

72. Ko tonngu daasi fof, maa artir e
teppere les koyde joom mum. (Walla
: Ko tongu daasi fof, artira e koyde
joomum.)
73. Ko uraa mbabba maayi, yottintaake
jombaajo.
74. Ko wela demngel yoolata wela
teppel.
75. Ko weli warata mbuubu.
76. Kosam haadi ko e jullude e woobde.
77. Kulol reedu dadndataa, wakkilaare
halkataa.
78. Kural ngal woorataa ma, teddin
reedu maa ngal yana heen.

79. Laamɗo fotaani nanndude e almuudo.
80. Ladde duñataa jibinat.
81. Majjere humi mbeewa e laaci.
82. Mawɗo ina anndi ko welaa.
83. Mawɗo ko Alla acci ɗum.
84. Mawɗo ko fetel, so a lelnaani, baar.
85. Mawɗo weebi ko libde, kono weebaani fuuntude.
86. Mbona memmaa na mettoo, so hebiima tan ñaamete. (Walla : Mo ina memmaa metto saa maayii ñaamete.)
87. Meere woppaani wiige e winnde.
88. Meere wuppaani tuuba mawɗo jamma.

89. Meere-meere mahataa huɓeere.
90. Mi naataani, ɓuri mi naatii mi
ɓamaani.
91. Mi woowii mi woppataa ko sawru
yaawri dum.
92. Mido maa yidi, mi yidaa maa, fof ko
hebbinde haala.
93. Mido yaha mi ara, duum egginnoo
Fuuta.
94. Miskiino ko buubaa, so bittaaka
welataa.
95. Mo fitti, fottee.
96. Mo fotndi ko fotaani, ko ɓuri koo
tikkat.
97. Mo heppi arsuke mum, wujjoytu.

98. Mo taccaani ngoo too sengo e
maayo fotaani jalde joolotoodo.
(Walla : Mo lummbaani, woto jal
jooliido.)
99. Mooro ko moorii–mi cukuli potaani,
addata ko boru hoore e yaggere
geenol.
100. Moyyude jikku, buri moyyude
mbaadi.
101. Muñdo jey aduna, jey laakara.
102. Nawde ko yidi wonaa e nguyka
jeyaa.
103. Naange haaju wulataa.
104. Naggel malangel piide ngel, hay so
maayii neh nguru nguu ko buubaa

wadetee. (Walla : Naggel malangel
piggall so maayi nguru mum wadetee
ko buubaa.)

105. Ñawu bonnat innde mum kono
nayeewu ina yona mawɗo.

106. Ndiyam meham lammataa.

107. Ndunngu alaa gaño.

108. Nedɗo ina waawi ñaamde teewu
tawa ɗolaani yiyal.

109. Nedɗo so nafaani tan, lorlat.

110. Neene am wonnoo, Baaba am
wonnoo, wonnoode tan burnoo.

(Walla: Neenam ko bodeejo, baabam
ko bodeejo, wojjan hoore maa buri.)

111. Ngorba latba kaake mum tongoobe
ngodfoto dum.
112. Ngulindi waawi jiirrowo, keewngal
waawi deereero.
113. Nguurndam daañaa wonataa.
114. Nii pod-mi hebataa debbo.
115. Penaale luumo, ko laasara njaltata.
116. Pulaar wii daminiido maayata ko e
damal suudu penoowo.
117. Rawaandu warooru kooba, laaci
mum daroto. (Walla : Rawaandu
warndu kooba diwii yaa toon.)
118. Ronkere bidfo yumma mum,
muyninta dum e taanum. (Walla : Mo
ronki yumnum muyna e taanum.)

119. Sadak yidande do surga sakkii
mboomri cengelal gawri.
120. Sammba liba daroo e Sammba
libetaake, so kawrii e boowel yani
maaya porli keewat.
121. Seeda ko joote.
122. Sinno ñaayfoowel ñallatno e
goddol, maa ñaamoowo oo joftoy
laakara. (Walla : Sinno ñaayfeede
ñallano e goddol maa ñaamoowo
waaltoy laakara.)
123. Sinno teewu fof wa'i ko no heeñere
nii, labi noddetaake. (Walla : So
teewu fof wayi no heeñere jammber
nelantaake.)

124. So biɗɗo fiyii jinnaado mum,
anndu laartaani duwaawu.

125. So a fonndii nguru do yottotaako,
maa tay'ii, maa seekiima.

126. So a soggii be'i maa, haadnu e
wasorde, woto a wi' ko maa naatnaa
e gada gaynaako.

127. So a tawii jaynge ina hubba e nder
maayo, woodan maa tan ko beydude
heen ledde, kono wonaa wiyde maa
nge ñifa.

128. So a wiyi puuyɗo mido nel maa
jango, yahata ko gila weetaani.

129. So a yamii debbo o reedii, oon dey
hollima jikku mum.

130. So a yi'ii teewu, won ko maayi.

131. So ada laartoyatnoo ko weli, so a
dañii beñuwaar njuumri ada haannoo
ruttaade.

132. So ada yeeya baaba ma, yeey mo
ganndudo baaba mum.

133. So ada yeeyatnoo buubri, so
jamma arii wantir.

134. So arii debbo nafaani, so ariino
gorko nafata.

135. So baasal addii laamdo haa e
jeeygol goro yoo wardum tan buri.

136. So baasal naatii e nokku, yidde
doga yaltira oya banne.

137. So bone jaggiima, lummino! So
acciima, tam teppe!
138. So cumu taccitii maayo ñippirtee
ko yiiyam sagataabe.
139. So duko helii paabi, so goddi ina
mahee, ko muumbe noddetee.
140. So feere bonii, Alla baaree.
141. So fowru hebii ga'i ko teni, yakkat.
142. So fowru riddii sagata yiyi ko e
jaɓɓal mum.
143. So gacce natti, ko wuurdetee
weebat.
144. So biradam rufii, ketungol bonii,
kosam bonii, nebam bonii.
145. So haala ñawii, yoo nande cellu.

146. So hakkille jiibiima ko deeyre
yiitata dum.
147. So hoddiro yontii, paddal alaa.
148. So junngo ina e daande, deddere
yawtaani.
149. So kanje wadaama e mbedu ko
laaree dañaama.
150. So kuljinaali ndewaani e jombaajo
potaani rewde e bardo hoore.
151. So laawol juutii, gujjo njoobaari
anndete.
152. So lootoowo aandii e hoore mum
tuutat e juude mum. (Walla: So
guppoowo aandi e hoore mum tuutat
e juude mum.)

153. So maaydo wii ngaska mum ina
famdi, anndi ko nde iwata toon.

154. So maaybe piyaaka, wuurbe
kulataa.

155. So mallol sañcii jubbol tiinde,
yaabanii hoyyundu, so joom mum
hulaani, jaaboto.

156. So mawdo ajjitiima soofii, yoo
anndu ko e becce mum artata.

157. So mawdo joodiima haa booyi
woyii, anndu wonaa meere woyni
dum.

158. So mawdo leliima ko yiyata koo, so
suka ṇabbii e duḅbe, jeedidi yiyataa
dum.

159. So mbabba maayii, diide ngasii.

160. So mbabba wiya ina diwa ngelooba
hay so maayaani diide mum ngasat.

161. So naange fudii, jungo muɓɓataa.
Duum firti ko so ganndal naatii e
hakkille yaltataa.

162. So neddo muñaani cuurki, dañataa
yulbe.

163. So neddo wi'iima yo a ñaw, hudii
ma.

164. So puuyɗo arii e kelal piice, toni
booroto.

165. So puuyɗo hebii cengelal tekteki,
ko buubi keɓtata.

166. So puuyɗo yidii ma, aannii ma.

167. So rawaandu wofaani, nuuraani,
laaci mum yaɓɓete.

168. So reedu saawani gooto, ko e jam
woni.

169. So saati arii safaara alaa.

170. So sagata remaani haa naange
muti, maa tenku haa lewru yana.

171. So sagata remaani, yaha ko buri
casol mum.

172. So tagoowo tagii, baylo waylataa.

173. So ullundu haari, wi'a gada
doomburu ina sicca.

174. So waandu wiya ina dartoo
rawaandu ko maayde mum yii.

175. So wi'aama colel fottataa wuro, yoo
taw ngel wadaaka e boowal yimbe
ndaara mema.
176. Tampinta fowru ko miijaade teewu.
Paydo mbo jogoraani hebde.
177. Tampu ndañaa, buri joodo
mbaasaa.
178. Tekku ko tekkere.
179. Timminde aadi buri fof tiidde.
180. Tuuba njamndi, dufol nguru hay so
yoodaani tiidii. (Walla : Tuuba nguru
duhol boggol hay so yoodaani tiidat.)
181. Uddu haa ñaamen e uddu woto en
ñaame nanndaani.

182. Un ñaamen, wonaa mottu kaddo-
den.

183. Wadnoo kufune e hoore ko
alsilamaagal, kono so watti buucaade
ngaannadi yo itte.

184. Wallam mi wallu maa yoo taw ko
jam mbaɗɗon.

185. Wanaa foonda fof waawi ko ciilal
koo.

186. Warñeende nder tobo yiyetaake.

187. Weli jinngande ko duudotoodo.

188. Wirtata maayɗo ko ɗalde dono
bondo.

189. Wofata nagge ceedu ko miijaade
guufe mum ndunngu dee.

190. Won mo ina wallu maa e coggu
pucel mawna deerel, wallataa ma e
gubbal mum.
191. Wonaa ko ranwi kala muudetee.
192. Woppu, mi woppataa, wonaa
jaynge.
193. Yidan bannda ko njidan-daa hoore
maa koo.
194. Yiitere roondotaako, kono ina
anndi ko hoore hattani.
195. Yo Alla sur hunuko e yitere buri so
o mawnii maa nattu. Walla – So wuuri
maa naf, buri so mawni maa nattu.
196. Yoo batula reeno ñamlude Laamdo
mum.

197. Yoo haadi haada (ma) haad do gure
kaadi.
198. Yurminii ko maayiraado wonaa
biydo yidaa joom galle mum.
199. Yoo taw henndu ari ko sammude
jaabe.
200. Yoo yawre booy baasal leela.

**So goonga haalaama,
bahe daneeje ndimmboo.**

Les proverbes en langue Peulh

2004, Bamako. Mali

2014, Kayes, Mali